

Začetniki »upora«

IVO ŽAJDELA

Ivan Novak je na območju od Tacna do Črnuč šest let pred letom 1941 ter okupacijo skrbno tlakoval pot mladim komunistom, ti so poleti in jeseni 1941 postali komunistični teroristi, ki so z umori in požigi hitro gnali Slovenijo v metež vsesplošnega nasilja. Posledice še danes močno čutimo.

Ivan Novak je bil tudi podpisnik znane proglasa *Kaj hočemo*, ki ga je novembra 1939 izdala levičarska Zveza delovnega ljudstva Slovenije, napisal pa Edvard Kardelj. Od leta 1937 pa vse do napada Nemčije in Italije na Jugoslavijo so »napredni« ljudje tega območja pod vodstvom partije sodelovali v mnogih akcijah in demonstracijah. Tako je bila ob Münchenski krizi in dogodkih na Češkem leta 1938 v Ljubljani organizirana akcija proti nosilcem belih nogavic. Pronemško usmerjeni ljudje so namreč nosili bele nogavice dokolenke. Leta 1938 je bilo organizirano narodno-obrambno gibanje, leta 1940 pa je bila organizirana »ljudska pomoč« za številne žrtve režima in kasneje okupatorjevih preganjanj.

V letu 1940 je potekala akcija za organiziranje Društva prijateljev Sovjetske zveze pa tudi razne protidraginjske akcije. V bivši občini Šmartno je bila protidraginjska akcija 1. septembra 1940. V teh demonstracijah je sodelovalo okoli 250 ljudi. Demonstracijo so 8. septembra 1940 ponovili. Demonstrante je razglašeno orožništvo, organizatorja pa so aretirali in odpeljali na okrajno načelstvo v Ljubljano, kjer je bil kaznovan s 1200 dinarji globe. Tudi več demonstrantov je bilo po prijavi orožniške postaje v Šentvidu kaznovanih z denarno kaznijo. Protidraginjska akcija je bila kak mesec za tem pred občino v Šentvidu. Udeležilo se je je okoli sto ljudi.

Tem akcijam so sledile napisne in trsilne akcije s protirežimsko usmerjenimi gesli. Od leta 1937 dalje so se v bivši šmarski občini zvrstile poleg omenjenih akcij, ki so jih vodili komunisti, še druge, vse pa zato, da razgibajo in revolucionirajo »ljudske množice«. Zasluge za te aktivnosti gredo vodilnima komunistoma na tem območju Ivanu Novaku in Lojzetu Kebetu, ki sta razmere tam poznala.

Ivan Novak - Očka (levo), desna roka »politike« Boris Kidriča v Beli krajini (Kidrič drugi z leve)

Pomen kresov

Poglejmo še začetke dejavnosti Ivana Novaka znotraj komunistične partije.

Akcije, ki sta jih vodila Ivan Novak in Lojze Kebe v drugi polovici 30. let, so bile raznovrstne. Širila sta najrazličnejšo literaturo, Novak pa se je močno angažiral tudi ob občinskih volitvah. Z živo besedo sta prepričevala in skušala pridobiti simpatizerje. Posebna doživetja so bili kresovi na predvečer 1. maja, zlasti zato, ker so se režimski ljudje, predvsem orožniki, pripravljali preprečiti take akcije. To jim ni uspelo, kajti drzni mladinci so bili dovolj izurjeni, da so jim te prvomajske manifestacije uspevale.

Potem ko sta prišla v Šentvid Jože in Rezka Kogoj (Korparjeva), so jeseni 1937 ustanovili partijsko celico. Zakonca Kogoj sta takrat Ivana Novaka sprejela v komu-

nistično partijo. Člani te celice (zakonca Kogoj, Ivan Novak in Stane Mrhar) so se najprej usmerili v delo z mizarskimi pomočniki v Šentvidu in okolici.

Začetek čistk

Leta 1938 je prišlo tudi do stikov med Ivanom Novakom, Lojzetom Kebetom in Jožetom Kogojem, ki so trajali do prenehanja delovanja partijske celice v Šentvidu. V medsebojnih pogovorih so razpravljali o revolucionarnem delovanju, še zlasti na območju tedanje občine Šmartno pod Šmarno goro. Ocene Novaka in Kebeta so bile drugačne od Kogojevih. Razlike niso mogli premostiti, zato je partijska celica v Šentvidu leta 1938 prenehala delovati. Kogojeva so izključili iz partije, Ivan Novak pa se je distanciral od njunih stališč. Zanimivo bi bilo poznati ta stališča.

Verjetno je šlo za ideološko čistko, ko so komunisti (totalitarne) »čistili« svoje vrste in odstranjevali vse, ki niso mislili natančno tako kot oni.

»Rajonski komite«

Ivan Novak in Lojze Kebe sta se pridružila komunistični partijski organizaciji na Ježici. Medtem so leta 1938 na Ježici ustanovili »rajonski komite«, ki je zajemal območje Ježice, Črnuč in Šentvida. Sekretar je bil Mile Smolinski, člani pa Andrej Kumar, Franc Ravbar (kasnejši vodja vosovskih umorov v Ljubljani) in Cene Štupar. Januarja 1939 so na sestanku »rajonskega komiteja« za člana določili tudi Ivana Novaka. Marca (po drugem podatku julija) istega leta je Novak postal sekretar »rajonskega komiteja« KPS Ježica-Črnuče-Šentvid. Na tem položaju je ostal do osnovanja »rajonskega komiteja« Tacen oktobra 1940, katerega sekretar je bil do 25. januarja 1941, ko ga je oblast internirala v taborišče Međurečje - Ivanjica, kjer je bil do marca 1941. Po vrnitvi iz Ivanjice je ponovno prevzel vodilni položaj v tacenskem »rajonskem komiteju«.

»Vstaja« pod Šmarno goro

7. aprila 1941 je k Ivanu Novaku prišel Tine Zaletel in mu sporočil, da je v Stanežičah razpadla neka enota bivše jugoslovanske vojske in v gozdu nad vasjo pustila večjo količino streliva. Prosil je, naj mu dodeli nekoga, ki mu bo pomagal strelivo odnesti. Novak je za to nalogo določil Marjana Rožanca in Cveta Novaka. Oba sta nemudoma odšla v Stanežiče in v noči na 8. april vse strelivo prenesla na varnejši kraj. Prizadevno je zbiral orožje tudi Stane Kosec. V svojem skrivališču je imel celo orožarno. Orožje in strelivo so zbirali tudi drugi komunisti. Kako uspešni so bili v tem, se je pokazalo posebno tedaj, ko so prešli v ilegalo oziroma v partizane, saj so bili vsi oboroženi.

Naslednja naloga komunistov je bila oceniti trenutni položaj in temu prilagoditi nadaljnje delovanje. To so tudi storili. Ugotovili so, da Nemci še niso povsem uredili svojih vrst. Pomembno je bilo, da jih – zlasti komunistov – niso preganjali. Ivan Novak ni bil v ilegali, bil pa je skrajno previden. Zaposlil se je pri podjetju, ki je gradilo ovire na razmejitveni črti južno od Črnuč. Menil je, da ga tako Nemci ne bodo takoj odkrili, imel pa bi tudi dovolj časa, da se skrrije, če bi ga iskali. Sklenili so, da bodo tudi vsi drugi pri svojem delu skrajno previdni in da bodo od časa do časa spreminjali prenočišča.

Za sodelovanje so pridobivali nove ljudi. To so bili v Tacnu Mirko Tomšič, Tončka Tomšič in Ludvik Tuma, v Šentvidu Dušan Trampuž, v Vižmarjah Vlado Štrubelj in Ko-

lenčeva družina v Valburgi pri Smledniku. Nemci so v tem času aretirali Jožeta Čizmana, ki se je leta 1940 vrnil iz jugoslovanskih zaporov. Zaprl so tudi Lada Čizmana, ker je z eksplozivom, ki ga je nabral na tacenskem mostu, miniral sodarsko zadrugo v Tacnu. Drugih aretacij na tem območju takrat ni bilo. Duhovnik iz Šmartna pod Šmarno goro se je sam umaknil na območje, ki so ga zasedli Italijani, v tako imenovano Ljubljansko pokrajino.

Organizator partizanstva

V začetku maja 1941 je prišel na dom Ivana Novaka Nemec s pretvezo, naj bi mu napravil čevlje. Novaka ni bilo doma, in tako je

prvi poskus Nemcev, da bi ga aretirali, propadel. Novak je še istega dne odšel v ilegalo in se skrival pri Jožetu Bilbanu v Zgornjih Gameljnah, dokler ni po nalogu CK KPS odšel za sekretarja Notranjskega okrožja. Ivan Novak je tako z območja pod Šmarno goro odšel, toda ostali so mnogi, ki jih je vzgojil za komunistično revolucijo. Hitro so se lotili posla. Poglejmo vsaj začetek.

Nekaj dni kasneje je na Novakov dom prišla nemška orožniška patrulja in spraševala po njem. Zato se je tudi Cveto Novak odločil, da odide od doma. Z Mirkom Knapičem, ki je bil zaposlen na Jesenicah, je odšel na Jesenice in se tam zaposlil. Nemci so Ivana Novaka in Cveta Novaka vztrajno iskali. Ker je bil Cveto Novak pred nemško okupacijo zaposlen v Ljubljani, so ga iskali tudi tam.

Vsi člani partije, skojevci in simpatizerji, posebno najbolj kompromitirani, so konec maja in do 22. junija 1941 živeli polilegalno. 22. junija sta prešla v ilegalo Lojze Kebe in njegova žena Mira.

Franc Žnidaršič

CK KPS je za organizacijo vstaje na območju bivše občine Šmartno pod Šmarno goro, Šentvida, Črnuč in Medvod določil Lojzeta Kebeta. V juniju je organiziral vojno-revolucionarni komite, ki so ga sestavljali: Franc Šifrer, Stane Kosec in Franc Ravbar. Stane

Kosec je moral na terenu vzpostaviti organizacijo, ki bi bila temelj za pridobivanje novih kadrov, zbiranje orožja, hrane in drugega materiala. Skrbela naj bi tudi za obvestila, ki jih bodo potrebovale bodoče partizanske enote. Vojni komite je sprva nameraval organizirati dve partizanski četi. Eno na levi strani Save, na Rašici, drugo pa na desni strani Save, na medvoškem območju. Ta načrt je propadel, ker je postal Franc Šifrer, tekstilni delavec in član partije, ki je bil predviden za komandirja čete, sodelavec Nemcev.

Vse bolj se je približeval 22. junij 1941, dan nemškega napada na Sovjetsko zvezo. Zato so se Nemci vse bolj pripravljali na aretacijo komunistov, skojevcev in njihovih pristašev in simpatizerjev Sovjetske zveze. Pri tem delu naj bi jim pomagal bivši komandir orožniške postaje v Šentvidu Franc Žnidaršič, ki se je po prihodu Nemcev zaposlil kot tolmač na nemški orožniški postaji v Šmartnem pod Šmarno goro. Že v stari Jugoslaviji je bil antikomunist. Komunistov ni preganjal le po službeni dolžnosti, temveč iz prepričanja. Že pred vojno naj bi kazal spisek komunistov in jim grozil, da jih bo spravil v zapor, kamor po njegovem mnenju sodijo. V juniju 1941, zlasti po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo, je z nemškimi orožniki poskušal nekatere aretirati. 24. junija 1941 jim je uspelo aretirati Izidorja Kraljiča, Marjana Rožanca in Staneta Kosca. Rožanc in Kosec sta ušla takoj, ko so ju privedli na orožniško postajo v Šmartno pod Šmarno goro, Izidorja Kraljiča pa so prepeljali v Begunje in ga tam ustrelili.

»Akcije« proti Slovencem

19. junija so se sestali Miha Novak, Marjan Rožanc, Peter Rehberger, Stane Kosec, Mirko Knapič in Cveto Novak. Dokončno so se dogovorili, kdo bo ostal »na terenu«, kdo pa bo odšel v partizane. S tem so zaključevali priprave na sestavljanje partizanske enote. Odločitev o tem je bila sprejeta čez mesec dni, 19. julija 1941.

13. julija proti večeru sta Mirko Knapič in Cveto Novak prišla z Jesenic. Nameravala sta oditi v partizane. Zvečer 18. julija je bil Cveto Novak pri Stanetu Koscu. Ta mu je sporočil, da bo njegova skupina izvedla akcijo na nemčurja Vilija Gattringerja iz Zgornjih Gameljnih in nemškega sodelavca Nandeta Debeljaka iz Spodnjih Gameljnih. Naročil mu je, naj se tudi oni dogovorijo za kakšno akcijo. Dogovorili so se, da se po opravljenih akcijah sestanejo v podnožju rašičkih gozdov. Za izvedbo akcij je bil določen datum 21. ali 22. julij. Stane Kosec je predlagal, naj njihova skupina ubije tolmača Franca Žnidaršiča. ■

Konec prihodnjic